

SÉRIE “Historické vědy”

[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-9\(28\)-288-300](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-9(28)-288-300)

Тетяна Кузнець

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
Уманського державного педагогічного університету
імені Павла Тичини, м. Умань, Україна
<https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>*

КУЛЬТУРНЕ НАПОВНЕННЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ПОВІТОВОГО МІСТА КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННЯ

Анотація. У статті систематизовані та проаналізовані публікації Київських губернських газет «Заря», «Жизнь и искусство», «Киевское Слово» про культурне дозвілля населення одного з повітових центрів губернії міста Умань. Упродовж 1881 – 1904 рр. на сторінках газет було розміщено двадцять дві публікації про форми дозвілля уманців. Газети писали, що своє повсякдення населення міста урізноманітнювало відпочинком у міському саду Шато-де-Флер, організацією розважальних заходів у формі сімейних вечорів, участю у міському хорі і прослуховуванням його виступів, заняттям велосипедним спортом, влаштуванням міської новорічної ялинки для дітей, відвідуванням циркових вистав, організацією розваг з нагоди релігійних і народних свят у Царициному Саду («Софіївці»), відкриттям музичної школи та проведенням літературних вечорів. На міське життя впливали розквартировані у місті військові частини так як офіцери відкрили військовий клуб, у якому могли проводити вечори і цивільні особи. Святковість у повсякдення вносились музично-танцювальними вечорами, які проводились як благодійні заходи для бідних студентів Київського університету Святого Володимира. Газети публікували інформацію про кількість та асортимент періодичних видань, які передплачували уманці. Осередками спілкування та культурного проведення часу стали три відкриті в Умані чайни. Культурно-освітні потреби бідного населення частково задовольняли читання для дорослих в церковнопарафіяльній школі при Св.-Троїцькій церкві.

У статті зазначається, що ініціатива урізноманітнення повсякдення населення повітового міста виходила від приватних осіб, які, зазвичай, об'єднувались за інтересами і створювали нові осередки проведення дозвілля. І хоч газети публікували критичні замітки, зокрема про млявість чи недостатню організованість окремих заходів, все ж повсякдення міського населення містило сегмент культурного дозвілля.

Представлений у статті матеріал доповнює локальну історію і сприятиме розширенню містознавчої тематики в сучасній історіографії.

Ключові слова: історія повсякдення, Київська губернія, місто Умань, губернські газети, локальна історія.

Tetiana Kuznets

*Doctor of Historical Sciences, Professor,
Head of the History of Ukraine Department
of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-9282-110X>*

CULTURAL ASPECT OF THE LIFE OF THE POPULATION OF THE COUNTY TOWN AT THE END OF THE 19th – BEGINNING OF THE 20th CENTURIES IN THE CONTEXT OF EVERYDAY LIFE HISTORY

Abstract. The article deals with the systematization and analysis of the publications in Kyiv provincial newspapers “Zarja”, “Zhizn’ i isskustvo”, “Kievskoe Slovo” about cultural leisure of the population of one of the district centers of the province of Uman. There were twenty-two publications about leisure forms of Uman residents during 1881–1904. According to the newspapers, the city’s population varied their daily lives by relaxing in the local garden Chateau-de-Fleur, organizing entertainment events in the form of family evenings, participating in the city choir and listening to their performances, practicing cycling, arranging the city Christmas tree for children, attending church performances, organizing entertainment on the occasion of religious and folk holidays in the Tsarytsyna Sad (“Sofiivka”), opening of the music school and holding of literary evenings. The quartering of military units influenced the city life because officers opened the club where civilians could also spend evenings. Festiveness was brought into everyday life with music and dance evenings, which were held as charity events for poor students of Saint Volodymyr Kyiv University. Information about the number and range of periodicals subscribed to by Uman residents was published by newspapers. Three houses opened in Uman became

centers of communication and cultural pastime. Cultural and educational needs of poor population were partially satisfied by readings for adults in the parish school at the Holy Trinity Church.

It has been emphasized in the article that the initiative to diversify everyday lives of the population of the county town came from private individuals who as usual were united by interests and created new leisure centers. Despite published critical remarks, in particular about the sluggishness or lack of organization of separate events, the daily life of the city population still contained the segment of cultural leisure.

The material presented in the article supplements local history and will contribute to the expansion of urban history topics in modern historiography.

Keywords: everyday history, Kyiv province, city of Uman, provincial newspapers, local history.

Постановка проблеми. Висвітлення освітньо-культурного середовища міст є сегментом містознавчої тематики, яка набирає актуальності в українській історіографії і потужно розвивається в зарубіжній урбаністичній історіографії. Урбанізаційний процес вимагає вивчення історичного досвіду та сучасного осмислення міської історії на різних її часових відтинках. Життєдіяльність українських міст з поліетнічним складом населення, формування культурних традицій та міського побуту, рівень висвітлення такої інформації в історичних джерелах привертають увагу дослідників і підтримують актуальність дослідження цих питань.

Українська історіографія має незаперечні успіхи у галузі історичної урбаністики, теоретико-методологічну основу яких закладено працями Я. Верменич [1]. Вчена акцентує увагу на доцільності застосування до вивчення міської історії міждисциплінарного підходу при якому можливе поєднання кількох аспектів дослідження: історичного, культурологічного, економічного тощо. Розробка теоретико-методологічних засад та концептуальної основи вивчення такого явища як місто ще більше актуалізує питання вивчення усіх сегментів міського життя. Хоч міська історія має глибоке коріння, сучасні історики зауважують, що дослідження міста на українських землях у ХІХ – на початку ХХ ст., яке, на відміну від середньовічного міста, вкрай слабо вивчалось українською радянською історіографією [2, с. 6]. Тобто сучасна розробка методологічного інструментарію та малодослідженість історії міст, особливо невеликих, на українських землях визначають актуальність звернення до повітового міста кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія містознавчої тематики є досить презентативною. Життєдіяльність міського населення та

міське середовище великих українських міст завжди привертало дослідницьку увагу, і окрім Києва, вивчалася історія інших великих міст. Наприклад, Т. Портнова висвітлила міське середовище Катеринослава середини XIX – початку XX ст. [3]. У монографії місто розглядається як система з соціальною організацією та культурним наповненням, що є усталеним у зарубіжній історіографії.

Тема даної статті є найбільш дотичною до наукового доробку О. Прищепи, яка на дисертаційному рівні дослідила освітньо-культурне середовище повітових міст і містечок Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. Окремими статтями вона опублікувала висвітлення теоретичного зрізу проблеми [4], огляд джерел особового походження про міське культурне довкілля Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. [5], дослідження виставкової діяльності як засобу формування культурного довкілля повітових міст та містечок Правобережної України у XIX – на початку XX ст. [6]. У широких географічних межах (Правобережна Україна) та упродовж тривалого часового відтинку (кінець XVIII – початок XX ст.) вчена дослідила велику групу міських поселень (41 місто, серед яких 33 були повітовими, та 378 містечок), що зумовило високий рівень узагальнення містознавчої інформації. Тому, віддаючи належне пошанування науковим надбанням О. Прищепи, висвітлення культурного середовища повітових міст не є повним. Доповнення його можливе у межах локального підходу і продовження здійснення регіонального виміру культурного життя мешканців повітових міст та містечок.

Мета статті (постановка завдання) полягала у тому, щоб на основі інформації з періодичної преси показати культурне наповнення життя населення повітового міста. З київських губернських газет «Заря», «Жизнь и искусство», «Киевское Слово» виділена і систематизована інформація про культурне життя населення міста Умань, яке було повітовим центром одного з найбільших і густонаселених повітів Київської губернії.

Виклад основного матеріалу. У київських губернських газетах «Заря» (1880 – 1886 рр.), «Жизнь и искусство» (1894 – 1900 рр.), «Киевское Слово» (1887 – 1905 рр.) уміщено більше двадцяти заміток про культурне наповнення життя населення повітового міста Умань. Вони висвітлювали чинники, що впливали на активізацію міського життя й урізноманітнення дозвілля міських мешканців, повідомляли про форми культурного дозвілля, про громадську ініціативу уманців, про створення громадських організацій, об'єднань за інтересами, культурно-освітніх осередків упродовж 1881 – 1904 років.

Київська газета «Заря» повідомляла, що «в Умані є доволі велика кількість інтелігенції, яку складають учителі, адвокати і працівники окружного суду. Наявність таких людей, переважна більшість яких мала

університетську освіту, впливала на загальну атмосферу міста. З минулого року, з часу відкриття в Умані окружного суду, там відкрито міський сад Шато-де-Флер з щоденними громадськими гуляннями та музикою» [7, с. 3]. Щовечора там збиралось більше сотні осіб, які бесідували, грали в кегелі, пили чай чи пиво. Як і в інших повітових містах, в Умані міське товариство складала «свої, знайомі», які і знайомились під час такого відпочинку.

На тиху провінційну атмосферу міста мали вплив розквартировані в ньому війська. Кореспондент «Киевского Слова» з Умані у серпні 1889 р. повідомляв, що з 1-го серпня міське життя суттєво пожвавилось так як дивізія війська проводила щоденні навчання, що анітрохи не лякало уманців, навіть євреї не боялись гарматних залпів. Містяни старались організувати розваги для гостей і запрошували до місцевого театру навіть знаменитостей (у серпні гастролював артист Іванов-Козельський). Кореспондент зазначав, що «останнім часом спостерігалось прогресування міста у плані благоустрою: з'являлись бульвари, тротуари, вулиці обсажувались деревами, замощувались каменем і утримувалися в належній чистоті. Збільшення населення в місті у зв'язку з прибуттям військ, напротивагу очікуванням, не тільки не зумовило здороження продуктів, але навіть знизило ціни, наприклад, на м'ясо; очевидно, що наша багата місцевість потребує ринку збуту...» [8, с. 3].

17 лютого 1881 р. в одній із зал уманських артилерійських казарм, що були передані міністерству юстиції для розміщення окружного суду, відбувся музично-танцювальний вечір. Захід мав благодійницький характер: для допомоги бідним студентам Київського університету. Київська газета «Заря» повідомляла, що «вечір вдався на славу, пройшов жваво завдячуючи участі у ньому кращих аматорів. В хорі співали учні уманського училища землеробства і садівництва, а душою вечора був мировий суддя О. Л. Топпер, який прекрасно декламував вірші Нікітіна та інших поетів» [9, с. 3]. Танцювальна частина вечора завершилась далеко за північ. Окрім О. Л. Топпера, активними учасниками вечора були пан Сточинський та лікар Крамаренко.

З приходом осені розважальні заходи проводились у клубі у формі сімейних вечорів. Про перший такий вечір 8 вересня 1881 р. писала «Заря» 15 вересня. У інформаційній замітці про вечір зазначалося, що він «пройшов тихо, смирно і доволі весело». Автор кореспонденції звертався до матерів, щоб не одягали своїх доньок у бальні сукні так як це сімейні вечори, а не офіційні бали. «На сімейні вечори потрібно одягатись просто: чоловікам – в чорні сюртуки. А жінкам – в закриті, а не декольтовані сукні» [10, с. 3].

Завдячуючи уманському громадському діячу Ю. Л. Крамаренку, 6 січня 1882 р. дебютував молодий уманський хор у складі 16 осіб. Був влаштований благодійний концерт, під час якого виконувались і українські

пісні. Газета «Труд» писала про цю подію так: «З відомого Quod-libeta» М. В. Лисенка регент софіївського училища пан Соколовський вибрав декілька номерів і склав з них новий уманський Quodlibet, до якого увійшли: «Ой пуцу я кониченька», «Коли-б мені, Господи, неділі діждати». Молодий хор ще не зовсім впевнений у своїх силах...тільки під кінець вечора, так би мовити, «розспівався», але свіжі голоси уманок і декілька хороших чоловічих голосів обіцяють, що з часом з цього вийде дещо хороше» [11, с. 3]. Окрім хору на благодійному вечір співала учениця київського музичного училища пані Решетникова.

В опублікованій в «Зарі» 18 вересня 1884 р. кореспонденції з Умані повідомлялося, що колишні студенти університету св. Володимира, які мешкають в Умані, взяли активну участь у святкуванні п'ятдесятилітнього ювілею Київського університету. У день ювілею вони надіслали в університет вітальну телеграму, а 11 вересня зініціювали благодійний бал, збір від якого передали бідним студентам університету. Ще однією новиною міського життя були чутки, про те, що найближчим часом в місті відкриється військовий клуб [12, с. 3].

Військовий клуб був відкритий 1 грудня 1884 р., коли розквартирований в Умані 44-й піхотний батальйон відзначав своє батальйонне свято. З цієї нагоди відбувся бал. При клубі була влаштована бібліотека, він мав у розпорядженні просторий зал та пристойний буфет [13, с. 3].

На початку січня 1885 року газета «Заря» повідомила про періодичні видання, які отримували уманці у 1884 році. Загальний перелік становить 73 найменування, але за кількістю примірників вони вибудовуються у такий ряд:

- 65 прим. – Київські єпархіальні відомості;
- 51 прим. – Нива;
- 42 прим. – Заря;
- 38 прим. – Світ;
- 36 прим. – Київські губернські відомості;
- 26 прим. – Сенатські оголошення;
- 24 прим. – Києвлянин;
- 23 прим. – «Восход с нед. Хр.»;
- 20 прим. – «Прав. вестник»;
- 17 прим. – «Руководство для сельських пастырей»;
- 16 прим. – Край;
- 14 прим. – «Сен. Вед. без касац. Реш»;
- 13 прим. – «Век» (польск.);
- 12 прим. – «Неделя, Сенат. Вед с касац. Реш.»;
- 11 прим. – «Руский еврей»;
- 8 прим. – «Новое время»;

7 прим. – «Тифлисский вестник, Собр. Иностранных Романов»;

6 прим. – Слово (польск.);

5 прим. – Газета Варш. (польск.), Курьер Варш. (пол.) і 53 найменування періодичних видань по одному примірнику [14, с. 3].

Поступово з'являлися і нові види розваг. У першому листопадовому номері 1892 р. «Киевского слова» була вміщена інформація про те, що в Умані велосипедний спорт «починає набувати права громадянства» [15]. Його любителів виявилось у місті так багато, що вирішено влаштувати велосипедний клуб. Приміщення літнього театру на зиму було перетворене на арену для їзди велосипедистів і до влаштування власного клубу вони там проводили тренування і усілякі змагання.

За наступний рік усі організаційні справи вдалося владнати і у листопаді 1893 р. міністр внутрішніх справ затвердив «Статут Товариства уманських велосипедистів», членами якого було 50 осіб. «Киевское Слово» 18 листопада повідомляло, що на загальних зборах членів Товариства його головою обрано присяжного повіреного Е. Г. Соколовського, який був великим шанувальником і пропагандистом велосипедного спорту в Умані. Товариство придбало собі зимове приміщення і почало активно розвиватися.

Тихе життя повітового міста мало і темні боки. В одному з листопадових випусків 1895 р. київської газети «Жизнь и искусство» уміщено переказ листа уманчанки пані Звоницької, у якому вона звертає увагу матерів міста на недостатність розваг для дітей. Вона зазначає, що «діти в провінції приречені на самотність, що їм доводиться перебувати у товаристві дорослих, наслідком часто буває занадто ранній розвиток розумових здібностей, порушується ріст тіла і пропорціональний розвиток усього організму; що товариство дорослих збуджує в голові дитини масу нових ідей, які самі собою так рано не з'явилися б в неї і які не можуть бути нею правильно зрозумілими, а в результаті усього у дитини розвивається дратівливість характеру і верхоглядство» [16, с. 3]. Вона критикувала так звані «дитячі вечори», на яких дітям нав'язують ролі дорослих. На її думку, такі заходи є «антигігієнічними для молодших дітей і згубленими у моральному сенсі для дітей-підлітків, так як такі вечори розпалюють їх уяву, і діти в 10-12 років уже зав'язують свої романи...» [16, с. 3]. Тому авторка листа зверталась до уманців, у яких є діти, з пропозицією зібратися і спільно подумати, як правильно організувати розваги для дітей, прагнучи до того, щоб діти більше часу проводили у своєму віковому середовищі лише під наглядом старших. Газета повідомляла, що цей лист справив сильне враження на матерів і вони у найближчому майбутньому придумують справжні дитячі розваги.

Прошло небагато часу і 21 січня 1896 р. газета помістила інформацію про влаштування в Умані свята новорічної ялинки для дітей. Воно відбувалося в січні у розкішній залі міського училища. Особисто директор училища займався підготовкою свята. У залі встановили велику ялинку, гарно її вбрали, упродовж усього свята грав учнівський духовний оркестр, а танцювальну частину вечора супроводжував запрошений оркестр. Усім дітям роздали подарунки: цукерки і книжечки. Діти веселились від душі і для багатьох з них, «свято це залишиться надовго яскравим спомином у їх житті, бідному на радості» [17, с. 4].

Однією з розваг уманців у зимовий час був каток, влаштований на ставку Царициного саду («Софіївки»). Два рази на тиждень там грав військовий духовий оркестр і туди сходилось чимало бажаючих повеселитись.

Іншим місцем розваги в Умані був цирк. У січні 1896 р. київська газета «Жизнь и искусство» містила інформацію про те, що в Умані два місяці перебуває цирк Безкоровайного. Будівля цирку дерев'яна, передбачена для літніх вистав, а між тим, у ній виступали і взимку. З приводу будівлі повідомлялося, що «якийсь підрядник звернувся до міської управи з пропозицією збудувати приміщення зимового театру з тією умовою, щоб він здавав його в оренду упродовж п'ятнадцяти років, а потім передав у власність міста. Міська управа прийняла пропозицію з умовою, щоб упродовж цих п'ятнадцяти років він сплачував місту по 200 руб. щорічно. Підрядник погодився... [18, с. 3].

Кореспонденти київської газети «Жизнь и искусство» з Умані надсилали доволі критичну інформацію про культурне життя в повітовому місті. У травні 1896 р. навіть урочистості з нагоди коронування вінценосних осіб імперії були проведені без помпезності. На будинках були вивішені прапори та різнокольорові ліхтарі, у соборі відслужили молебень, подячні служби відбулися в костелі та синагозі, а ввечері був феєрверк і гуляння, але «усе це було таким неладним та бідним: дві, три ракети, карусель і кінець. Говорили: нема грошей, але невже в одному з самих населених і багатих провінційних міст не знайшлося в касі зайвої сотні рублів, щоб належним чином відзначити подію...» [19, с. 3]. Дописувач газети повідомляв, що можливості зробити для пересічних уманців свято були. В Умані саме гастролювала драматична трупа пана Волховського, яка б погодилась провести одну-дві вистави для народу. Та й уманська публіка була якоюсь інертною. В Умані було «дамське благодійне товариство», яке спочатку створення виявляло активність, а потім продовжувало лише формальне існування.

У 1897 р. міське життя в Умані урізноманітнилось відкриттям 24 листопада першої народної чайної. Ініціатором відкриття було Уманське

повітове попечительство про народну твердість. В урочистостях з нагоди відкриття брали участь представники міських закладів та приватні особи. Опівдні був відслужений молебень, а потім цілий день грала музика. Приміщення чайної знаходилося в центрі базару, складалося з п'яти просторих та світлих кімнат. Газета «Жизнь и искусство» повідомляла, що невдовзі буде відкрита ще одна чайна на старому базарі, а допоки там функціонує своєрідна «приватна» чайна: «...під відкритим небом ставиться довгий стіл з величезним бляшаним самоваром; «відвідувачі», у переважній більшості приїжджали селяни, стають навколо стола, а деякі вмощуються на землі, і на відкритому повітрі, в морози, п'ють «чай», під видом якого їм подається Бог знає-що» [20, с. 3]. Популярність таких імпровізованих чайних свідчила про потребу в улаштуванні стаціонарних народних чайних.

У 1900 р. в Умані відкрили ще одну чайну на Старому базарі у будинку лікаря Левіна. Київська газета «Жизнь и искусство» писала кілька днів потому, що чайну відвідує велика кількість бідного люду: одні приходять туди зігрітися, інші – провести час і почути новини. «Нерідко в святкові чи недільні дні, після чаєпиття, якийсь грамотій читає по складах новини з минулорічної газети, або розповідає анекдоти чи вигадані ним же байки. Шкода, що в чайній немає свіжих газет. Варто було б подумати про організацію народних читань...» [21, с. 4].

У 1902 р. при уманському казенному винному складі відкрили чайну для робітників. На урочистому відкритті були присутні усі працівники акцизно-монопольної сфери, у т. ч. і окружний наглядач Батієвський, місцевий предводитель дворянства князь Трубецький, справник Пархоменко і багато гостей, – повідомляла газета «Киевское Слово» 30 вересня 1902 р. [22, с. 3]. На складі працювало більше ста робітників і, окрім чайної, для них планувалося відкрити недільну школу та бібліотеку для дорослих. Чайною опікувалось Уманське земство, на кошти якого куплено грамофон. При чайній відкрито гурток морально-релігійних читань робітникам, а 27 вересня 1903 р. урочисто відкрито недільну школу для неграмотних працівників складу [23, с. 3].

Культурне життя уманців урізноманітнювалось різними формами відпочинку та задоволення культурно-освітніх потреб. Тож, 4 жовтня 1899 р. в парафіяльній школі при Св.-Троїцькій церкві були вперше влаштовані недільні читання для дорослих. Наскільки необхідними були публічні читання для неграмотних мешканців міста свідчило те, що невелике приміщення було переповнене людьми, переважна більшість яких були майстрові та поселяни уманських передмість. З цього приводу газета «Киевское Слово» писала, що «бажано, щоб до цих читань залучалися усі сили педагогічного корпусу міста і тоді успіх та користь цього доброго починання будуть забезпечені» [24, с. 3].

Сегментом культурного життя уманців були розваги з нагоди релігійних та народних свят. «Здавна в Умані урочисто відзначали день Св. Петра і Павла, – писало «Киевское Слово» 7 липня 1900 року. У цей день з різних куточків Уманського повіту до міста з'їжджались люди щоб побувати у місцевих храмах і погуляти в «Царициному саду» [25, с. 3]. У тому році 29 червня з дозволу київського губернатора, та за сприяння відомих уманців – Крамаренка і Краковецького – уманські студенти влаштували благодійне гуляння для допомоги бідним студентам університету Св. Володимира, колишнім випускникам уманської гімназії. Місцем для гуляння була, звісно, «Софіївка», алеї якої наповнились численною публікою. Під час гуляння грав військовий оркестр батуринаського полку, а увечері був запалений ефектний феєрверк. Наприкінці гуляння студенти разом з вихованцями Уманського училища землеробства та садівництва виконали традиційний гімн «Gaudeamus», а потім ще багато пісень «на біс». Збір цієї благодійної акції склав 400 руб., які були передані за призначенням.

Нову сторінку в літописі культурно-мистецького життя Умані з серпня 1901 р. почала вписувати музична школа, яку відкрив уманчанин, випускник варшавської і петербурзької консерваторій Л. Г. Куцин. Школа була затверджена міністерством народної освіти і в перший рік до неї вступило 50 осіб. Перший навчальний рік закінчився 10-11 червня 1902 р. публічними концертами для уманців. Сам Куцин вів клас скрипки, а класом фортеп'яної гри завідувала Е. Нурак. Звітні концерти учнів школи показали незаперечні успіхи і талант викладачів та учнів. «Киевское Слово» у короткій інформації про Уманську музичну школу висловлювала надію, що «...чуйна публіка і надалі буде ставитись до молоді школи з повною довірою та співчуттям, яких вона цілком заслуговує» [26, с. 3].

Яскравим подіями в культурному житті були літературні вечори. Так, 2 березня 1902 р. «Киевское Слово» повідомляло, що у чоловічій та жіночій гімназіях та в Уманському училищі садівництва були проведені літературні вечори, присвячені пам'яті Миколи Васильовича Гоголя (1809 – 1852 рр.). В училищі садівництва була поставлена знаменита гоголівська «Женитьба». А у міському театрі 22 лютого місцевим комітетом попечительства про народну тверезість була організована загальнодоступна вистава «Тарас Бульба». Їх поставила українська трупа Ф. Зарніцького, яка тоді перебувала на гастролях в Умані [27, с. 3].

Вечори готував і літературно-художній гурток, який тільки зароджувався в місті.

Як про невдалий інформувало «Киевское Слово» про вечір, проведений 24 жовтня 1904 р. у залі «дамського літературно-художнього гуртка» з нагоди вшанування пам'яті відомого композитора, піаніста,

диригента, засновника петербурзької консерваторії Антона Григоровича Рубінштейна (1829 – 1894 рр.). Програма вечора була складена з творів А. Рубінштейна. Перед початком концерту зачитано огляд його творчої біографії, а от сам концерт «з перших номерів набрав характеру учнівського музичного вечора. Дирижери хору і оркестру вели себе стосовно своїх колективів доволі розв’язно: гучно вистукували темп ногами, до публіки доносились слова – forte, piano і т. п. Дирижер оркестру пішов ще далі: зупинивши оркестр, він просив музикантів не хвилюватися, чим викликав сміх публіки» [28, с. 4]. Виконання концертних номерів було недосконалим і загалом концерт не вдався, що потім довгий час обговорювалося в місті.

Висновки. Таким чином, з 1881 до 1904 р. губернські газети «Заря», «Жизнь и искусство», «Киевское Слово» більше двадцяти разів публікували інформацію про культурне наповнення життя населення повітового міста Умань. Систематизація виявленої інформації спростовує усталене уявлення про життя міських жителів: воно не було одноманітним та скучним. Для відпочинку уманці мали міський сад Шато-де-Флер, у якому влаштувались розважальні заходи, у місті проводились благодійні розважальні вечори, функціонував міський хор, з ініціативи керівництва розквартированих в Умані військ та за підтримки місцевої влади 1884 р. був відкритий військовий клуб, уманці передплачували, а отже читали, періодичну пресу (73 найменування). У 1892 р. в місті утворено велосипедний клуб, а на його основі постало Товариство уманських велосипедистів. Одним з центрів розваг був цирк, у стаціонарну будівлю якого приїжджали різні циркові колективи. Урізноманітненню міського повсякдення сприяло відкриття в Умані трьох чайних. Влаштувались читання для дорослих, з нагоди релігійних та народних свят організовувались гуляння в «Софіївці». З 1900 р. в місті почала діяти музична школа, проводились літературні вечори. Отже, для бажаючих розважатись чи культурно провести час можливості в повітовому місті були.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі можуть реалізовуватись у площині порівняння культурного наповнення життя населення інших повітових центрів Київської губернії. Це дасть можливість формулюванню оціночних суджень про рівень задоволення культурних потреб мешканців повітових міст та містечок. А загалом, виявлений та систематизований матеріал розширює діапазон містознавчої інформації, а введення його у науковий обіг сприяє розширенню джерельної бази локальної історії.

Література:

1. Верменич Я. Історична урбаністика в Україні: теорії містознавства і методика літочислення. К., 2011. 306 с.

2. Реєнт О. П. Історія України XIX – початку XX ст.: методологічний зріз і тематичні напрями наукового пошуку. *Український історичний журнал*. 2007. № 6. С. 218 – 232.

3. Портнова Т. Міське середовище і модернізація: Катеринослав середини XIX – початку XX ст. Дніпропетровськ, 2008. 104 с.

4. Прищепа О. Освітньо-культурне середовище повітових міст і містечок Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст.: теоретичний зріз проблеми. *Регіональна історія України*: Зб. наук. ст. К.: Інститут історії України НАН України, 2014. Вип. 8. С. 143 – 154.

5. Прищепа О. Джерела особового походження про міське культурне довкілля Правобережної України кінця XVIII – початку XX ст. *Регіональна історія України*: Зб. наук. ст. К.: Інститут історії України НАН України, 2015. Вип. 9. С. 247 – 262.

6. Прищепа О. Виставкова діяльність як засіб формування культурного довкілля повітових міст та містечок Правобережної України (XIX – початку XX ст.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.*: Зб. наук. пр. 2015. Вип. 24. С. 196 – 207.

7. Умань. *Заря*. 1881. 26 июля. С. 3.

8. Умань. *Киевское Слово*. 1889. 29 августа. С. 3.

9. Внутренний отдел. *Заря*. 1881. 25 февраля. С. 3.

10. Умань. *Заря*. 1881. 20 сентября. С. 3.

11. Внутренний отдел. *Труд*. 1882. 14 января. С. 3.

12. Внутренний отдел. *Заря*. 1884. 18 сентября. С. 3.

13. Из Умани. *Заря*. 1884. 12 декабря. С. 3.

14. Внутренний отдел. *Заря*. 1885. 5, 6 января. С. 3.

15. Умань. *Киевское Слово*. 1892. 1 ноября.

16. Из Умани. Киевской губернии. *Жизнь и искусство*. 1895. 11 ноября. С. 3.

17. Из г. Умани. *Жизнь и искусство*. 1896. 21 января. С. 4.

18. Умань. *Жизнь и искусство*. 1896. 24 января. С. 3.

19. Г. Умань, Киевской губернии. *Жизнь и искусство*. 1896. 23 мая. С. 3.

20. Г. Умань. *Жизнь и искусство*. 1897. 7 декабря. С. 3.

21. Г. Умань, Киевской губернии. *Жизнь и искусство*. 1900. 20 января. С. 4.

22. Умань. *Киевское Слово*. 1902. 30 сентября. С. 3.

23. Г. Умань. *Жизнь и искусство*. 1896. 23 мая. С. 3.

24. Умань. Воскресные чтения... *Киевское Слово*. 1899. 25 октября. С. 3.

25. Г. Умань. *Киевское Слово*. 1900. 7 июля. С. 3.

26. Г. Умань. *Киевское Слово*. 1902. 17 июля. С. 3.

27. Умань. *Киевское Слово*. 1902. 2 марта. С. 3.

28. Умань. *Киевское Слово*. 1904. 9 ноября. С. 4.

References:

1. Vermenych, Ya. (2011). Istorychna urbanistyka v Ukraini: teorii mistoznavstva i metodyka litchyslennia [Historical urbanism in Ukraine: theories of urban studies and the method of chronology]. K. 306 s. [in Ukrainian].

2. Reient, O. P. (2007). Istoriia Ukrainy XIX – pochatku XX st.: metodolohichniy zriz i tematychni napriamy naukovoho poshuku [History of Ukraine in the 19th and early 20th centuries: methodological section and thematic directions of scientific research]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal [Ukrainian historical magazine]*. № 6. S. 218 – 232. [in Ukrainian].

3. Portnova, T. (2008). Miske seredovyshe i modernizatsiia: Katerynoslav seredyny XIX – pochatku XX st. [Urban environment and modernization: Katerynoslav in the middle of the 19th and early 20th centuries]. Dnipropetrovsk. 104 s. [in Ukrainian].

4. Pryshchepa, O. (2014). Osvitno-kulturne seredovyshe povitovykh mist i mistechok Pravoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XX st.: teoretychnyi zrizz problemy [The educational and cultural environment of the district cities and towns of the Right Bank of Ukraine at the end of the 18th and the beginning of the 20th centuries: a theoretical section of the problem]. *Rehionalna istoriia Ukrainy [Regional history of Ukraine]: Zb. nauk. st. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Vyp. 8. S. 143 – 154. [in Ukrainian].*

5. Pryshchepa, O. (2015). Dzherela osobovoho pokhodzhennia pro miske kulturne dovkillia Pravoberezhnoi Ukrainy kintsia XVIII – pochatku XX st. [Sources of personal origin about the urban cultural environment of Right Bank Ukraine of the late 18th – early 20th centuries]. *Rehionalna istoriia Ukrainy [Regional history of Ukraine]: Zb. nauk. st. K.: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. Vyp. 9. S. 247 – 262. [in Ukrainian].*

6. Pryshchepa, O. (2015). Vystavkova diialnist yak zasib formuvannia kulturnoho dovkillia povitovykh mist ta mistechok Pravoberezhnoi Ukrainy (XIX – pochatku XX st.) [Exhibition activity as a means of forming the cultural environment of district cities and towns of Right Bank Ukraine (XIX – early XX centuries)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. [Problems of the history of Ukraine in the 19th and early 20th centuries]: Zb. nauk. pr. Vyp. 24. S. 196 – 207. [in Ukrainian].*

7. Uman [Uman]. (1881). *Zarya [Zarya]. 26 iyulya. S. 3. [in Russian].*

8. Uman [Uman]. (1889). *Kievskoe Slovo [Kievskoe Slovo]. 29 avgusta. S. 3. [in Russian].*

9. Vnutrennii otdel [Internal department]. (1881). *Zarya [Zarya]. 25 fevralya. S. 3. [in Russian].*

10. Uman [Uman]. (1881). *Zarya [Zarya]. 20 sentyabrya. S. 3. [in Russian].*

11. Vnutrennii otdel [Internal department]. (1882). *Trud [Trud]. 14 yanvarya. S. 3. [in Russian].*

12. Vnutrennii otdel [Internal department]. (1884). *Zarya [Zarya]. 18 sentyabrya. S. 3. [in Russian].*

13. Iz Umani [From Uman]. (1884). *Zarya [Zarya]. 12 dekabrya. S. 3. [in Russian].*

14. Vnutrennii otdel [Internal department]. (1885). *Zarya [Zarya]. 5, 6 yanvarya. S. 3. [in Russian].*

15. Uman [Uman]. 1892. *Kievskoe Slovo [Kievskoe Slovo]. 1 noyabrya. [in Russian].*

16. Iz Umani. Kievskoi gubernii [From Uman. Kyiv province]. (1895). *Zhizn i iskusstvo [Zhizn' i isskustvo]. 11 noyabrya. S. 3. [in Russian].*

17. Iz g. Umani [From Uman]. (1896). *Zhizn i iskusstvo [Zhizn' i isskustvo]. 21 yanvarya. S. 4. [in Russian].*

18. Uman [Uman]. (1896). *Zhizn i iskusstvo [Zhizn' i isskustvo]. 24 yanvarya. S. 3. [in Russian].*

19. G. Uman, Kievskoi gubernii [Uman town, Kyiv province]. (1896). *Zhizn i iskusstvo [Zhizn' i isskustvo]. 23 maya. S. 3. [in Russian].*

20. G. Uman [Uman town]. (1897). *Zhizn i iskusstvo [Zhizn' i isskustvo]. 7 dekabrya. S. 3. [in Russian].*

21. G. Uman, Kievskoi gubernii [Uman town, Kyiv province]. (1900). *Zhizn i iskusstvo [Zhizn' i isskustvo]. 20 yanvarya. S. 4. [in Russian].*

22. Uman [Uman]. (1902). *Kievskoe Slovo [Kievskoe Slovo]. 30 sentyabrya. S. 3. [in Russian].*

23. G. Uman [Uman town]. (1896). *Zhizn i iskusstvo [Zhizn' i isskustvo]. 23 maya. S. 3. [in Russian].*

24. Uman. Voskresnie chteniya... [Uman Sunday readings...]. (1899). *Kievskoe Slovo [Kievskoe Slovo]. 25 oktyabrya. S. 3. [in Russian].*

25. G. Uman [Uman town]. (1900). *Kievskoe Slovo [Kievskoe Slovo]. 7 iyulya. S. 3. [in Russian].*

26. G. Uman [Uman town]. (1902). *Kievskoe Slovo [Kievskoe Slovo]. 17 iyulya. S. 3. [in Russian].*

27. Uman [Uman]. (1902). *Kievskoe Slovo [Kievskoe Slovo]. 2 marta. S. 3. [in Russian].*

28. Uman [Uman]. (1904). *Kievskoe Slovo [Kievskoe Slovo]. 9 noyabrya. S. 4. [in Russian].*